FNSiN

NOS

Nr 1 2019 Årgång 41

Medlemsorgan för föreningen Natur och samhälle i Norden

FNSiN grundades år 1973

Ur föreningens stadgar:

”§2 Föreningen skall samla intresserade av natur och samhälle i Norden till allsidiga studier därav. Genom studieverksamhet, föreläsningar, exkursioner och publikationer skall Föreningen sprida kunskap om natur och samhälle med huvudinriktning på Norden. Föreningen är en religiöst och partipolitiskt obunden ideell förening.

§3 Föreningens huvudsakliga intresseområden är Danmark, Finland, Färöarna, Grönland, Island, Norge, Sverige och Åland samt områden med historisk eller annan anknytning till länderna i Norden.”

FNSiN samarbetar med Studieförbundet Vuxenskolan och med andra föreningar. FNSiN ingår i Förbundet för Ekoparken.

Läs mer på vår hemsida

Föreningens adress:

c/o Erik Elvers
Illerstigen 28
170 71 Solna

Medlemsavgiften 2019

Fullbetalande medlem	160 kr
Ny dito efter 1/7	80 kr
Familjemedlemmar (oavsett antal)	80 kr

Plusgiro: 67 01 50- 2
Medlemsavgifter och beställning av skrifter

e-post : info@fnsin.nu

NOS

Redaktion:

Lisbet Scheutz
Soili Bisi Ström
Anders Schærström

Ansvarig utgivare :

Anders Schærström,
Kometvägen 49, 183 48 Täby;
08-758 30 03; 070-693 91 28
anders.schaerstrom@telia.com

Material till NOS skickas till:
nos.fnsin@gmail.com

NOS har ISSN: 0348-7970

NOS utkommer 4 ggr/år.
Manusstopp 1 dec/mars/juni resp. sept.

Tryckt hos:

Duplotryck, Kungsholmen

Internet

www.fnsin.nu

Webbansvarig:

Eva Bolander

Programsamordnare:

Lars-Olov Wallin
wallin.larsolov@gmail.com
070-1714829

FNSiN styrelse

Ordförande:
Eric Bolander
Tegelsmoravägen 11
748 42 Örbyhus
072-3181225
eric.bolander@telia.com

Vice ordförande:
Soili Bisi-Ström
Fatburs Kvarngata 14
118 64 Stockholm
08-191252; 072- 9921669
soibis@outlook.com

Sekreterare:
Camilla Berg
Fredrikslundsvägen14
168 34 Bromma
08-26 25 84
camillaberg8888@gmail.com

Kassör:
Eva Bolander
Tegelsmoravägen 11
748 42 Örbyhus
0768-452085
eva.bolander@telia.com

Övriga ledamöter:

Nina Bohigas
Dovregatan 14, lgh 1102
164 36 Kista
070-4547724
Nina_bohigas@hotmail.com

Bente af Edholm
Fritiofsvägen 4
182 54 Djursholm
070-4000199
bente.fnsin@gmail.com

Mikael Johansson
Hjulsta Torg Lgh 1408
163 65 Spånga
073-0657171
swoosh695@gmail.com

Lisbet Scheutz
Löjtnantsgatan 8A
115 50 Stockholm
073-9924125
lisbet.scheutz@gmail.com

Lars-Olov Wallin
Södermannagatan 57
116 66 Stockholm
070-1714829
wallin.larsolov@gmail.com

Våra böcker:

	normal	medlem
De goda ogräsen	75	50
Gotska Sandön	100	75
Kall ökensand	75	50
Spetsbergen	50	30
Tyresta	20	10

(Porto tillkommer)

Beställ genom Erik Elvers e.elvers@bredband.net

Omslagsbild:
Ett svenskhuvud på ett elskåp i Wismar.
Foto: Erik Elvers

Redaktionen har ordet

När detta skrivs har vi just haft 2018 års sista programpunkt. Den traditionella adventskvällen slog deltagarrekord. 34 medlemmar kom för att umgås vid gröt och glögg, se Hans Lundéns tragikomiska och självbiografiska julfilm, höra Nanna Hermanssons föredrag om vad som hände med och på Island 1918 samt lyssna till traditionsenlig högläsning med anknytning till jul.

Ja, det är viktigt att umgås. Gemenskapen kommer på köpet i en förening där man träffar likasinnade, där man får tillfälle att lära sig något, diskutera och själv bidrar med något.

Det gångna året var jubileumsår för Island. Året dessförinnan var jubileumsår för Finland.

Under 2019 kan Grönland fira 40 år av autonomi (hjemmestyre), och tio år av selvstyre.

Föreningen Norden fyller hundra. Det är några händelser inom vårt ganska vidsträckta bevakningsfält som vi får anledning att uppmärksamma under året – ifall det nu skulle behövas särskilda skäl.

Vi ser tillbaka på ett innehållsrikt verksamhetsår som vi kan känna oss ganska nöjda med. Vi har haft kvalificerade föredrag om klimatet, biodling, naturforskning på Grönland, Egil Skallagrimsson, den nordiska genresursbanken på Svalbard och om digitaliseringens inverkan på grönländsk kultur. Vi har ordnat en cykelfärd på Gotland, gjort utfärder i Stockholms skärgård, lärt oss mer om träd och blommor, vandrat i det stockholmska närområdet.

I NOS har vi ägnat stor uppmärksamhet åt naturkatastrofer utanför Norden och effekten på antik kultur men även rapporterat om föregående års föreningsresa i Finland och cykelfärd längs Göta kanal, recenserat böcker m.m.

Det är inte dåligt. Nu tar vi nya tag och hoppas att du, medlem, ska vara delaktig. Tala gärna om vad du vill att programmet ska innehålla.

Har du lagt märke till att vi på sistone har skickat ut digitala medlemsbrev med e-post?

Orsaken är att vi försöker få bättre ordning på informationen till medlemmarna och komplettera kvartals-NOS. I dessa tider går en massa budskap kors och tvärs i de sociala – och mera konventionella – medierna. Under några år har vi vidarebefordrat en hel del av det som hamnat i våra korgar som ”FNSiNfo”. Det har varit diverse tips som kommit till oss från medlemmar, närstående föreningar och andra vi samverkar med eller som vi helt enkelt funnit i medierna.

Ibland har det handlat om något nära förestående, men oftast har det inte varit så brådskande. Efter hand har vi funnit att det här har blivit en aning för lättvindigt, och alla tycker vi nog att det dräller in tillräckligt mycket i vår e-postkorgar. Därför har vi under de senaste månaderna på försök samlat sådan information som rimligen ligger inom FNSiNs breda intressefält till mera strukturerade medlemsbrev. Hittills har det funnits tillräckligt mycket för att göra ett sådant utskick per vecka, även om det inte varit meningen att göra utskicken fullt så ofta och regelbundet. Hittills har vi fått flera uppskattande kommentarer.

Om du vill slippa e-post från FNSiN eller om du inte får sådan men skulle vilja ha, så kan du ta kontakt med Eva Bolander (se sidan 2).

Redaktionen

Varför är Island en ö?

Island har uppkommit i sprickan mellan två kontinentalsocklar (den nordamerikanska plattan och den eurasiska plattan) som en följd av vulkanutbrott under de senaste 14 – 16 miljoner åren och ligger precis där de två socklarna möts. Vulkanerna där är, som bekant, fortfarande aktiva och på Island är den fasta jordskorpan ställvis bara några kilometer tjock och den underliggande magmahärden värmer upp lavan ovanför och samtidigt grundvattnet. Från Grönland till Island finns en betydlig uppgrundning, i form av Grönland-Islandshöjden, och åt öster sträcker sig Island-Färö-höjden. Havsdjupet runt

Island är betydligt mindre än längs resten av spridningsryggen. Bottnen ligger ca 2 – 4 km högre än vad som är normalt. För att detta skall fungera måste det finnas en tjockare oceanskorpa än de 7 km som är normalt. På Grönland-Islandshöjden kan tjockleken på skorpan vara upp till 25 km och på Island-Färö-höjden upp till 30 – 35 km.

De geologiska strukturerna och Islands geologiska uppbyggnad påverkas starkt av **att kontinental-plattorna glider isär** och av Islands **hotspot**, eller hetfläck på svenska. En "hot spot", är den plats där geotermisk energi kommer upp från jordens mantel. Detta leder till vulkanism. Hetfläcken genererar en högre manteltemperatur som resulterar i en upplyftning av skorpan. Hetfläckar är 10 – 15 % varmare än den normala medeltemperaturen i den övre jordskorpan. Detta är tillräckligt för att generera stora mängder av smälta när sprickning sker i anslutning till hetfläcken. Magma väller upp och bergarter bildas, så hela tiden förnyas berggrunden vid sprickan.
Den djupt under belägna, lättflytande, mantelplymen har lyft Islands basaltplatå så högt som 3 000 meter. Hetfläcken orsakar också hög vulkanisk aktivitet på plattgränsen. Genom årmiljonerna har hetfläcken rört sig åt öster. Denna "förflyttning" framgår av nedanstående figur (siffrorna är miljoner år före nutid)

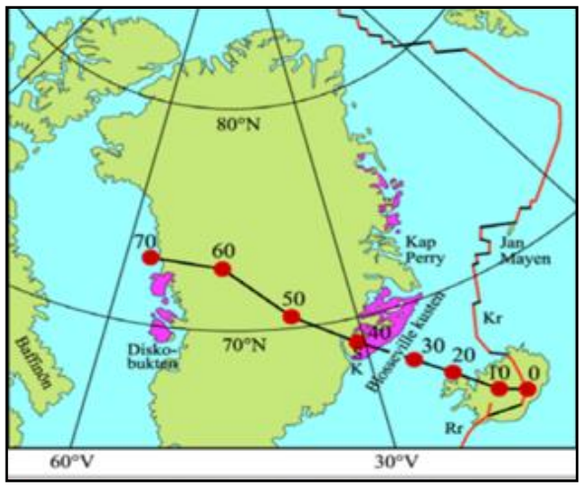

Hetfläckens förflyttning. Källa: Sturkell

Tjörnes sprickzon

Ett **lineament** är en linjär eller kroklinjig funktion som är direkt synlig på jordens yta, eller som sticker ut på antingen topografiska eller geofysiska kartor eller på satellitbilder och flygfoton.

Tjörnes-sprickzonen är en 120 km lång och 80 km bred *dextral* (till höger ur betraktarens perspektiv, till skillnad från *sinistral*, till vänster) transformförkastning med betydande seismisk aktivitet, framförallt i två lineament, *Husavik-Flateyförkastningen* och *Grimseylineamentet*. Enligt naturgeografen Erik Sturkell på Stockholms Universitet har ett tredje lineament tidigare föreslagits, *Dalvik-lineamentet*. Detta antagande grundades på en viss seismisk aktivitet, men det finns enligt Erik Sturkell inga observerade ytstrukturer som kan bekräfta dess existens.

På norra Island ansluter Tjörnes-sprickzonen till den norra vulkanzonen med *Kolbeinseyryggen*. Tjörnes -sprickzonen flyttar spridningscentret ca 120 km västerut. Denna transformförkastning har varit verksam under ca 6 – 7 miljoner år (möjligen 9 – 10 miljoner år) och är till liten del exponerad på land i närheten av Húsavík. Den delen av förkastningen kallas följaktligen för Húsavíksförkastningen .
Húsavíksförkastningen ansluter till den norra vulkaniska zonen med sina nordligt strykande fissurer (sprickbildningar) och förkastningar.
Tjörneshalvön ligger mitt i den transforma zonen som sammanbinder den norra vulkanzonen och Kolbeinseyryggen. Denna transformförkastning är inte endast en stor förkastning utan ett system av flera. Mot söder avgränsas Tjörneshalvön av Húsavik-Flatey förkastningen som är en av de viktigaste komponenterna i Tjörnes-deformations-zonen. Den södra delen av halvön har utsatts för stora sidorörelser och har också blivit upplyft med upp till 500-600 meter.

Húsavik-Flateyförkastningen

Húsavík-Flateyförkastningen (HFF) är en del av Tjörnes-sprickzonen. Det är en 6 – 7 miljoner år gammal transformförkastning, som separerar två segment av den Mittatlantiska ryggen: Norra vulkanzonen (på Island) och Kolbeinsey-ryggen (norr om Island). Det är en ca 25 km lång dextral horisontalförkastning med nordvästlig strykning. Förkastningen har en sned orientering relativt den norra vulkanzonen och Kolbeinseyryggen. Därmed bildas ett geometriskt "problem" eftersom divergens längs plattgränsen skapar både transforma och divergenta rörelser längs HFF. Resultatet är bassänger avgränsade av förkastningar.

Húsavíksförkastningen möter de nord-sydligt strykande normal-förkastningarna som tillhör *Þeistareykirsystemet*. Denna anslutning är tydligast där Húsavíkförkastningen möter normalförkastningen *Guðfinnugjá* i Þeistareykirsystemet. I skärningspunkten sker mötet med en vinkel av 60 grader. Skillnad i riktning ger upphov till **upptryckta ryggar**, **tensionsbassänger** och **horisontalförkastningar**.
Húsavíksförkastningen fortsätter i Skjálfandi vidare till Eyjafjarðaráll och hela förkastningzonen kallas Húsavík-Flateyförkastningen. Man tror att rörelsen längs Húsavík-Flatey-förkastningen avtog för ca en miljon år sedan när den norra vulkanzonen förflyttades norrut in i Axarfjarðardjúp.

Den transforma förkastningen orsakas av sinistrala (till vänster ur betraktarens perspektiv) strike-slip-rörelser som är tvärgående mot förkastningszonen. Blocken mellan förkastningarna roterar lätt efteråt och rör sig dextralt. Spänningar byggs upp under

spridningen vid plattgränsen. De ackumulerade spänningarna i transforma förkastningszoner frigörs under strike-slip-jordbävningar, då förkastningen sker horisontellt i ett och samma plan. Eftersom blockens rotation liknar en rad böcker som lutar i en bokhylla kallas företeelsen för "bookshelf faulting".

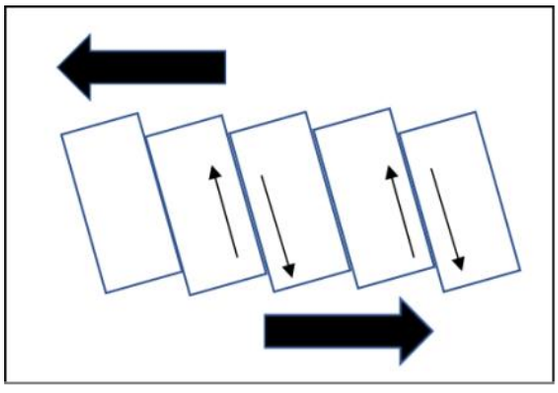

*"**Bookshelf faulting**": ackumulerade spänningarna i transforma förkastningszoner frigörs under strike-slip-jordbävningar, då förkastningen sker horisontellt i ett och samma plan.*

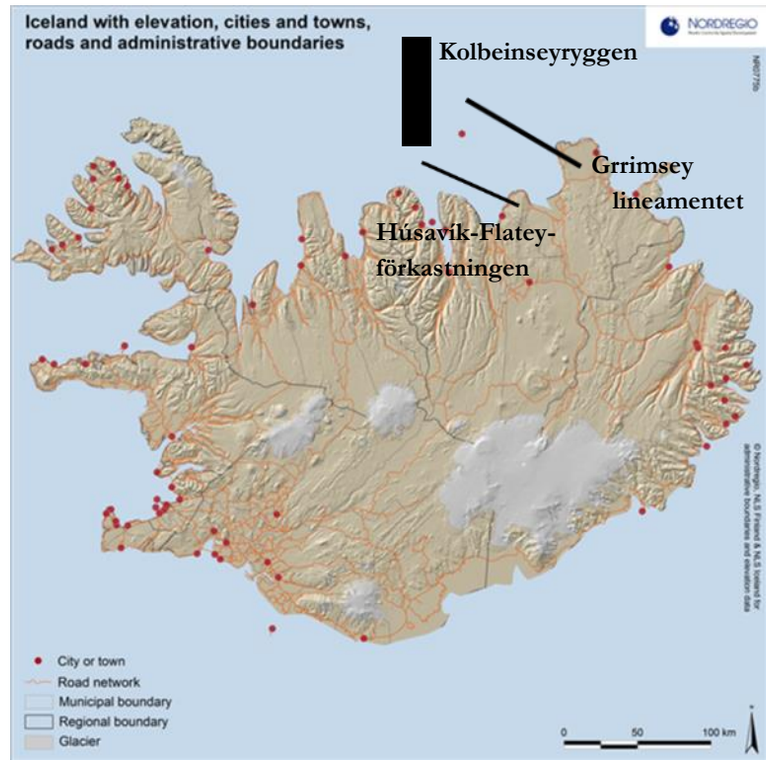

Några av de nämnda formationernas ungefärliga lägen. (NOS-red)

Grundkarta från Nordregio. Kartograf Linus Rispling

Övervakning av seismisk aktivitet längs förkastningen

Grundvattenkemin har övervakats vid borrhål HU-01 sedan juli 2002. En grupp forskare vid SU påbörjade då det arbetet tio veckor innan en jordbävning med magnitud 5,8 inträffade 100 km från Húsavík. Analyserna visade att järn och kromhalter i grundvattnet var onormalt höga. Mangan-, zink- och kopparhalter visade kortvariga anomalier i olika tidsintervall före jordbävningen.

En gång i veckan tas tre vattenprov från ett 1,5 km djupt borrhål i basalt vid byn Husavik. Proverna analyseras utifrån de parametrar som jag nämnt ovan.

Gerd Nyström

Artikeln är en bearbetning av mitt enskilda arbete på en kurs om jordbävningar vid Stockholms Universitet.

Hur ofta sker jordbävningar längs förkastningen och till vilka magnituder?

Jordbävningsfrekvensen under de senaste 15 åren har jag listat nedan:

År	*Magnitud*
2002	5,8
2005	4,5
2006	4,2
2012	4,6
2012	5,6; 5,3
2013	5,3; 5,0; 4,7;4,7

Källor:

Dokumentation från föreläsningarna https://docplayer.se/21288-Islands-geologi-fran-tertiar-till-recent.html

Sturkell, Erik (1998) *Introduktion till Islands geologi från tertiär till recent* Stockholms universitet. Institutionen för geologi och geokemi

Sturkell**,** Erik m.fl. *Fälthandbok för norra Island.* Meddelanden från Stockholms Universitets institution för geologiska vetenskaper. No 366. Tillgänglig som pdf.

Hekla

Vulkanen Hekla ligger på sydvästra Island, 110 km öster om Reykjavík och 40 km norr om Eyjafjallajökull, på östra sidan av floden Þjórsá. Den ligger i gränsområdet mellan de europeiska och nordamerikanska kontinentalplattorna, dvs i det vulkaniska området som sträcker sig över Island från nordost till sydväst, se kartan nedan där Hekla och några andra vulkaner markerats.

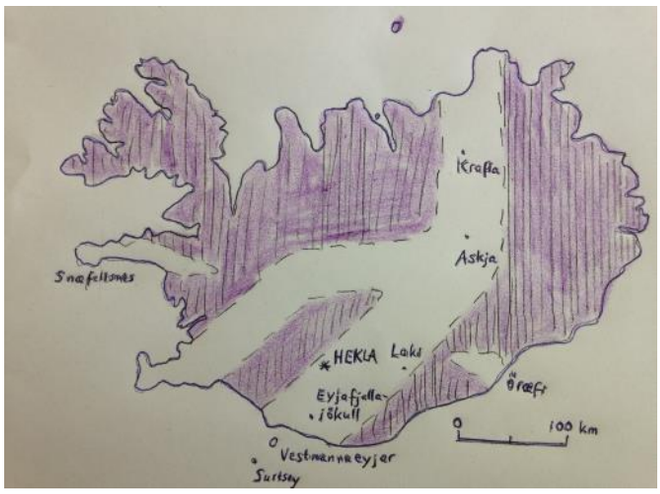

Den är ca 40 km lång och 7 km bred och dess topp med sin höjd strax under 1500 meter reser sig ca 500 m över det kringliggande landskapet. Den är synlig från många gårdar på det isländska Sydlandet och pga. sitt läge ett större hot mot bebodda områden än någon annan isländsk vulkan. Det finns en magmakammare nära under vulkanen.

Utbrott och utbrottshistoria

Hekla är en s k polygenetisk vulkan, dvs med återkommande utbrott. Det har varit mer än 20 utbrott i den eller dess omedelbara närhet i historisk tid, och den är en av de aktivaste isländska vulkanerna. Många utbrott har varit långvariga, t ex det som började 1766 och pågick i över två år och det som började 1947 och pågick i 13 månader. Utbrotten

Hekla och artikelförfattaren 1967

brukar inledas av kraftiga explosioner och lavan börjar ofta rinna några minuter efter utbrottets början. Det omedelbara riskområdet för nedfall sträcker sig 4-5 km från kratern, och giftiga gaser kan samlas i sänkor. Vid utbrottet 1947 producerades ca 1 km^3 pyroklastiskt material, dvs samma storleksordning som vid Mount St Helens utbrott 1980.

Undersökningar av asklager visar att Heklas historia går 6000-7000 år tillbaka i tiden. Ett mycket kraftigt utbrott skedde för 2900 år sedan då 11,5 km^3 pyroklastiskt material spreds.

Det följande är ett urval viktigare utbrott i historisk tid. Som det framgår av texten har flera av utbrotten varit mycket kraftiga, pågått under lång tid och åstadkommit stor förödelse på bebyggelse och betesmarker. Utbrotten kommer vanligen med bara kort förvarning.

Det äldsta utbrottet i historisk tid skedde **år 1104** och 2,5 km^3 sur aska ödelade bebyggelsen i Þjórsárdalur och betesmarkerna i Hrunamannahreppur (endast utbrottet i Öræfajökull 1362 har gett mera aska sedan Island bebyggdes; vintern 1105 kallades ”sandfallsvinter”). Då och **1158** spreds aska och pimpsten över ytor på 1000-tals km^2.

År 1300 inträffade ett av de kraftigaste kända utbrotten. Det pågick ett år och enligt annalerna hördes det upp till isländska Nordlandet (på ett avstånd av 150-200 km), och det blev nattsvart mitt på dagen. Asknedfallet ledde till missväxt och dödsfall.

Utbrottet **1341** ödelade fem socknar och det **1434** 18 gårdar på en morgon.

Vid utbrottet **1510** dödades en man av en sten som kastats 45 km.

År **1693** inträffade ett kraftigt utbrott då stenar stora

som hus kastades högt upp och landade milslångt från fjället. Det sprutade ur 14 kratrar samtidigt och nära 20 gårdar förstördes.

Ett nytt stort utbrott kom **1766** och pågick i två år med några pauser. Man såg 18 eldpelare stå upp samtidigt ur fjället.

Utbrottet **1845** pågick sju månader.

Utbrottet **1947**, som kom efter en vilopaus på 102 år, den längsta efter 1104, var mycket plötsligt och kraftigt. Omkring kl 6.30 den 29 mars väcktes folk på gårdarna i närheten av ett underjordiskt buller, kl 6.47 kom en jordstöt som kändes över hela det isländska Sydlandet och samtidigt torde hela berget ha rämnat på längden och det började spruta aska och lava. Kl 7 hade askpelaren nått 27 km höjd, den dittills högsta kända askpelaren näst efter Krakatoa (i Indonesien)1883. Lavan från utbrottet täckte 40 km². Vinden var nordlig och förde askan söderut över en sektor som nere vid kusten var 80 km bred, från strax öster om Þjórsås utlopp till Vík í Mýrdal. I de obebyggda områdena närmast Hekla var ask- och pimpstenstäcket metertjockt, nere i bygden i Fljótshlíð, där flera gårdar skadades svårt, 12 cm. Aska föll på fartyg på Atlanten 800 km söder om Hekla och i stratosfären fördes det finaste stoftet till Finland. Heklas topp höjdes från 1447 till drygt 1500 m. Under maj-juni skedde ny utströmning av aska, denna gång fluorhaltig och skadlig för betande boskap. I november dödades en vetenskapsman av ett nedramlande lavablock när han fotograferade en lavaström.

Hekla var ovanligt aktiv under andra halvan av 1900 -talet och hade efter utbrottet 1947-48 nya utbrott ungefär vart tionde år: **1970**, **1980-81**, **1991** och så år **2000**. Den 29 mars 2017, på dagen 70 år efter det stora utbrottet 1947, befarades ett nytt utbrott men det blev inget. Men eftersom det nu gått snart 20 år sedan det senaste utbrottet anses risken vara betydande.

Skyddsåtgärder

Eftersom, som nämndes ovan, Hekla är det största hotet mot befolkningen bland de isländska vulkanerna, är det extra viktigt att om möjligt förutse utbrott. Satellitövervakning har tillämpats på Hekla, och man gjorde år 2012 försök med mätning av mikroseismicitet som visar händelser under Heklas nordsluttning som legat under det då befintliga isländska mätningsnätets detektionströskel. Metoden bedömdes kunna känna av små rörelser i magman och ge tidigare förvarning för utbrott. Utbrotten 1970, 1980-81, 1991 och 2000 förutsågs av Almannavarnir (Räddningstjänsten) först 30 – 80 minuter innan de började.

Tidningen Morgunblaðið skrev i juli 2016 att Meteorologiska Institutet (Veðurstofa Íslands) de senaste åren avsevärt förbättrat övervakningen av Hekla och att man hoppas att de nya mätsystemen skall göra det möjligt att varna för utbrott i så god tid att deras påverkan på människor och infrastruktur minskar.

På varningstavlor, som den nedan, i terrängen uppmanas allmänheten att iaktta stor försiktighet i området och det påpekas att mobiltelefonen är en viktig säkerhetsutrustning. När utbrott väntas skickas sms till alla telefoner i området, och man anmodas ringa 112 och meddela om man befinner sig på fjället (med hjälp av en app kan man med en knapptryckning ange var man är), skyndsamt bege sig ner om möjligt samma väg som man gick upp men också undvika asknedfall om man kan. Vidare skall man undvika att gå ner i sänkor (p g a gasrisk).

Ett par kulturhistoriska notiser

Hekla är Islands mest kända vulkan, och en av de mera bekanta på Jorden. Under medeltiden och början av Nya tiden ansågs det vara djävulens och häxornas främsta tillhåll efter det tyska Brockberg i Harz. Uppmaningen *dra åt Häcklefjäll* hade därför innebörden *dra åt helvete*. Främsta skälet till ryktet är det stora utbrottet 1104 som var känt långt utanför Island.

Albert Engström gav sin skildring av sin Islandsresa 1911 titeln *Åt Häcklefjäll*, och 50 år därefter beskrev Sven O. Bergkvist en resa i Engströms fotspår som fick heta *Åt Häcklefjäll – långt senare*.

Källor (bl a):

Sigurður Þórarinsson: Heklautbrottet 1947. I Svenska Dagbladets årsbok 1947

Þorsteinn Jósepsson: Landið þitt; Örn og Örlygur, Reykjavík 1966

http://eldgos.is/hekla/ , hämtat 20 maj 2018

Erik Elvers

Wismar

Innerstaden, utsikt från St Georgen-kyrkan

Våren 2017 besökte jag Lübeck. Det var inte en föreningsresa, men eftersom staden har anknytning till svensk historia och därmed ligger inom FNSiNs intresseområde skrev jag en liten reserapport i NOS nr 3 2017.

I oktober 2018 gjorde jag ett motsvarande veckoslutsbesök i Wismar som ligger ca 60 km öster om Lübeck, i Mecklenburg-Vorpommern. Wismar har ännu starkare koppling till Sverige, den var svensk åren 1648-1803, så här kommer ett motsvarande resebrev.

Stadskärnan är, tillsammans med Stralsunds centrum, världsarv sedan år 2002. Gatunätet är så gott som oförändrat sedan medeltiden! En av kanalerna, som man drog genom staden för varutransporter, finns kvar. Staden ligger vid den gamla Via Baltica mellan norra Västeuropa och Balticum och även vid en gammal väg ner mot Centraleuropa. Den har den sydligaste hamnen vid Östersjön och var tidigt en viktig handelsort. Den är första gången omtalad 1229. Staden var medlem i Hansan och kallar sig Hansestadt Wismar, och bilarnas registreringsbokstäver är därför HWI.

Jag skrev att staden var svensk till 1803. Rent formellt var det faktiskt till 1903, den pantsattes 1803 på 100 år till storhertigen av Mecklenburg-Schwerin sedan Gustav IV Adolf som var förlovad med storhertigens dotter vägrat gifta sig med henne. Detta ledde till en diplomatisk kris som löstes genom pantsättningen för 1 ¼ miljon Thaler, en stor summa pengar på den tiden. Det var i praktiken en försäljning, panten löpte med 3 % ränta och när den skulle kunna lösas in 1903 hade den växt till ca 24 miljoner Thaler, så Sverige avstod från inlösen. Gamla stadens medeltida utseende är pietetsfullt bevarat, husen utom de stora kyrkorna har måttlig höjd och nybyggda hus är ofta utförda i tegel. Lübecks centrum har inte en lika genomgående gammal prägel, utan där finns inslag av nyare arkitektur, en del mycket okänsligt insprängd (jag kan inte låta bli att tänka på det tilltänka Nobelcentret på Blasieholmen). En bakgrund till skillnaden är att Lübeck låg i Västtyskland och Wismar i Östtyskland och den bräckliga östtyska ekonomin tillät inte några vidlyftiga nybyggen i Wismar.
En annan skillnad mellan Lübeck och Wismar är att medan jag i Lübeck fick leta runt litet innan jag hittade en bokhandel såg jag åtminstone tre stycken i Wismars mindre centrum.

Resan till staden gjordes i behaglig takt – tåg via Malmö till Trelleborg fredag em, sedan nattfärja till Travemünde och på lördagsmorgonen tåg till Grevesmühlen via Lübeck och så buss sista sträckan. Motsvarande hem med avfärd söndag em och återkomst till Stockholm måndag tidig eftermiddag.

Gatubild från gamla staden. Nya hus anpassas till omgivningen.

Svensktiden är ganska närvarande, det finns en del byggnader med informa-tionstavlor och även de kända”svenskhuvudena” (Schwedenköpfe).

Det finns litet olika teorier om syftet med dessa, en är att de markerat inseglingsrännan till den gamla hamnen. Två stycken står vid Bomhuset nere vid hamnen, men det finns också nyare kopior på några ställen i staden och någon har ritat ett på ett elskåp i ett gathörn.

Fürstenhof, renässansbyggnad, säte för den högsta domstolen

Kanal i Wismar.

På Mariakyrkans torn finns ett ur, år 1647 donerat av den svenske generalmajoren Helm Wrangel. Vid det stora torget finns bl a restaurangerna Alter Schwede, i ett hus byggt 1380, och Schwedenwache. Att lyftkranarna i hamnen är blå- och gulmålade är dock kanske bara en händelse. Stadens övergång till Mecklenburg-Schwerin firas än i dag med den s k Schwedenfest i augusti, då man återuppför svenska militära och civila aktiviteter. På turistbyrån på Lübsche Straße finns en broschyr (på svenska, ”När Wismar var svenskt – På jakt efter spår”) som var en bra hjälp vid vandringarna omkring i staden.

Det finns även annat att se, först och främst museet i det gamla Schabell-huset med rum som belyser olika perioder i stadens historia, t ex hansatiden, sverigetiden och den östtyska perioden. Även själva byggnaden är intressant, den är från omkring år 1570 och väl bevarad och restaurerad.

Vidare finns ett världsarvsmuseum i ett 700-årigt hus, vägg i vägg med turistbyrån, som presenterar olika platser och områden som fått denna status. I ett rum finns gatunätet som en karta på golvet, och man kan sitta på bänkar runt denna som följer en del av stadsmuren från omkring år 1250 och lyssna på information och se ett bildspel. Även immateriella arv presenteras i utställningen, t ex Astrid Lindgrens arkiv.

Från en utsiktsplattform, 35 m över marken, på St-Georgen-kyrkan har man en mycket god utblick över innerstaden och Gamla hamnen. Den Gamla hamnen beskrivs, f ö, entusiastiskt i Bertil Svenssons bok Resa i Nordtyskland. Författaren tycker att det är lätt att föreställa sig några koggar på vattnet. Nu finns det faktiskt en sådan, Wissenmara, låt vara inte medeltida, som man kan gå ombord på men det medeltida intrycket störs för mig av att det just sjunkit en båt i närheten så räddningstjänsten är där och lägger ut länsar och spärrar av ett område.

Ett par gatunamn i stadskärnan är förvånande, Diebstraße (Tjuvgatan) och ABC-straße Eftersom jag är road av ortnamn, även gatunamn är ju sådana, skrev jag efter resan och frågade. Svar kom mycket snabbt från Archiv der Hansestadt Wismar.

Diebstraße är tidvis belagt sedan 1475 i sin lågtyska form *devestrate* men bakgrunden osäker – gatan kunde förr nås från torget genom en smal gång mellan husen och möjligen ha använts av tjuvar, men det är bara ett förmodande. ABC har sin grund i att där låg en del av Grå(munke)klostret, och några av dess hus som byggdes i slutet av 1500-talet var betecknade med bokstäver. Historien är närvarande! I utkanten av gamla staden finns Juri Gagarin-Ring, rimligen ett minne från den östtyska perioden.

Staden var alltså mera genomgående ålderdomlig än Lübeck. Å andra sidan hade Lübeck mer museer, då först och främst det högklassiga Hansa-museet. Jag skrev i det förra resebrevet att Lübeck skulle kunna vara mål för en föreningsresa, efter den här resan tycker jag att en sådan resa med fördel skulle kunna kompletteras med ett besök i Wismar och kanske även i Stralsund, där jag – ännu – inte varit.

Text och foto Erik Elvers

Atlantis

Som avslutning av min serie artiklar om den minoiska kulturen följer en redogörelse som klart visar att sagans Atlantis står att söka och finna på vulkanön Thera. Det senaste året och tidigare har flera BBC-dokumentärer på TV dessutom visat detta, den senaste t.o.m. visat att alla Egyptens plågor enligt andra mosebok har orsakats av Theras explosion. ”Ett tjockt mörker kom över hela Egypten.”

Min egen beskrivning tar däremot upp ett antal uppgifter som inte är allmänt kända men desto viktigare. Det är kanske naturligt att förkasta till synes överdrivna och märkliga uppgifter och därför förlöjliga hela berättelsen. Genom logik och sunt förnuft kan man i stället granska varje enskild uppgift för sig. Då visar det sig att det finns förklaringar även till förvirrande uppgifter.

Filosofen Platon i Athen levde åren 427 – 347 f.Kr. I två dialoger låter han Temaios (från Egypten) och Kritias framföra var sin del om Atlantis. Kritias, som är en nära släkting till Platon, slarvar ofta och slutar sin beskrivning mitt i ett stycke. Kanske en antydan till slarv med berättelsens uppgifter. Hela historien om Atlantis enligt dess beskrivning utgör ett minne som greken Solon fått höra av präster vid Neith-templet i den egyptiska staden Sais, där inmejslade hieroglyfer om Atlantis finns.

Timaios skriver bl.a.: ”Now in this island of Atlantis there was a great and wonderful empire which had rule over the whole island and several others, and over parts of the continent, but then there occurred violent earthquakes and floods, and in a single day and a night the island of Atlantis sank into the earth and disappeared in the depths of the sea. For this reason, the sea in those parts is impassible and impenetrable, because there is a shoal of mud in the way, and this was caused by subsidence of the island.”

Hela stycket överensstämmer väl med moderna beskrivningar av Thera. Den sista meningen är efter ett par årtusenden förbluffande modern. En perfekt vetenskaplig beskrivning av den flytande pimpstenen, som vid utbrott av askvulkaner gör havet oframkomligt som vid Krakatau år 1883 och Island.

I sekler har spekulationer om Platons försvunna ö eller t o m kontinent Atlantis varit föremål för de mest naiva och befängda förslag. Alla delar av vår planet har föreslagit, t.ex. Antarktis och Sverige. Ofta har naturbildningar på havsbottnen pekats ut. Geologiskt har inget stort landområde, dessutom med en mänsklig högkultur, försvunnit vare sig i Atlanten eller annan plats under den korta tid som människan funnits. Den forntida havsguden Poseidons son hette Atlas, vilken givit Atlantis dess namn, men ej Atlanten, däremot Atlasbergen i nordvästra Afrika.

Ian Wilsons bok ”Historiska hemligheter” innehåller förstås kapitlet ”Det förlorade Atlantis”, där han uppger mängder med likheter mellan Platons Atlantis och Thera med minoiska omgivningar. Några exempel: Ön Atlantis var cirkulär, som Thera. Man hade palats med både varmt och kallt rinnande vatten. Palats i staden Akrotiri är ännu ej hittade, men Västra huset har vattentoalett från övervåningen ned i gatan med dubbla vattenledningar. Båda kulturerna utövade tjurkult och vapenlös sport med tjurar, tjurhoppning. Tjurhorn var heliga och tjuroffer vanliga hos båda folken. Folket i Atlantis uppfann alfabetet, minoerna uppfann minst två, ej tolkade skriftspråk före Linear B, de första i Europa, för ca 4000 år sedan. Den utvecklade metallurgin var kännetecken för båda folken, Vid Atlantis undergång inträffade enligt Platon själv enorma vågor och översvämningar på det grekiska fastlandet vid Athen, omöjligt från Atlanten med alla geografiska hinder, men Thera ligger bara 230 km från Athen.

Nu följer diskussionen med de (enligt mig) fyra mest intressanta och viktiga uppgifterna, vilka säkerligen är huvudorsaken för många att döma ut hela Atlantis som fantasi.

Först ut är tiden för rikets katastrofala undergång, som skulle ha inträffat ca 9000 år före Platon, alltså för 11 400 år sedan. Enligt Platon påstås detta, vilket jag inte alls tror att han menat. Det talas om felskrivningar, slarv och dålig översättning. Timaios säger att grekerna har mycket dålig känsla för tidsperspektiv! Kanske en antydan om flera slarviga uppgifter i berättelsen. Det har uppstått språksvårigheter mellan uppgiftslämnarna från Egypten och grekerna. Man har uppenbarligen missat att egyptierna menar 9000 mån-år, vilket alltså är 750 vanliga år, vilket förklarar allt. Platon säger(?) för att förhärliga sitt Athen att staden besegrat Atlantis för 9000 år sedan, alltså många tusen år innan Athen existerade!

De tidigare omtalade hieroglyferna om Atlantis i det egyptiska Neith-templet mejslades in under farao Merepthas tid åren 1224 – 1204 f.Kr., alltså ”bara” 400 år efter katastrofen. Då fanns tre tidskalendrar i bruk, en solkalender för administration och två månkalendrar för religiöst bruk.

Enligt Diodorus Siculus, som levde under århundradet f.Kr. var det (alltså fortfarande) hos egyptierna vanligt att räkna året efter måncyklerna, 9000 mån-år blir då 750 år. Om man alltså räknar bort 750 år från när Platon var 40 år (han blev 80 år) får man år 1628 f.Kr. Vulkanen på Thera exploderade ca 1628 – 1613 f.Kr. De moderna dateringarna grundar sig även på att åldersbestämma askan från eruptionen samt på ett träd funnet i askan. Thera är alltså Atlantis. Egyptiernas matematiska uträkning är imponerande och förbluffande, minst sagt.

Nästa sensationella uppgift löser två av de fyra mest kontroversiella frågorna om Atlantis. Hur stort var riket, och var låg det? På ett symposium i Stockholm år 1976, enligt dåvarande intendent Gunnel Lindman på Naturhistoriska Riksmuseet, framförde grekiska forskare ett ord i den muntliga traditionen, som Platon hade att gå efter, som han måste ha missuppfattat. Han nämner att Atlantis var ”MÉZÅN” Libyen och Asien, alltså ”större än”. Han måste ha avsett ordet ”MESON”, vilket betyder ”mitt emellan”. Att riket (ön) var större än Libyen och planetens största världsdel är lika omöjligt som de 9000 åren, även om Asien för grekerna var enbart Mindre Asien, alltså dagens Turkiet. Vad ligger då mitt emellan Libyen och Turkiet? Jo, det minoiska riket, alltså Atlantis, dagens Kreta och Thera. Ett felaktigt ord ändrar därmed hela historien, liksom de egyptiska mån-åren ändrar kronologin.

Den fjärde uppgiften klargör var Herakles stoder, eller pelare, var belägna (grekisk namnform, på latin Hercules stoder, och naturbildningar). Dessa har förmodats passeras vid Gibraltar sund under resa till Atlantis om detta hade legat i Atlanten. Även Herakles stoder omnämns för första gången på det egyptiska Neith-templet ca år 1200 f.Kr., men ej var det ligger. Det anses ej ligga vid Gibraltar, då man inte tror att egyptier eller greker seglat ända dit, vilket borde ha varit möjligt. De första som man vet nådde Gibraltar och långt ner längs Afrikas kust var fenicierna något senare. Däremot kände egyptierna väl

Akrotiri *Foto: Kjell Linnér*

till sundet mellan Medelhavet och Svarta havet, där staden Troja ligger i närheten, vilken förstördes år 1207, vilket nämns på Neith-templet. En mycket bra datering, då den gamla grekiska krönikan ”Marmor Parium” nämner slutet för Troja till år 1209 f.Kr. Herakles stoder nämns första gången med både läge och namn av Homeros i Odyssén och betecknar då, ca 700 f.Kr. sundet mellan Medelhavet och Svarta havet. Stoderna vid Gibraltar som Herakles stoder är kända först under senromersk tid. Den romerske grammatikern Servius skriver ca 400 e.Kr. att genom Herakles stoder reser man till Svarta havet eller Gibraltar.

På Platons tid tänkte man i andra termer än vad vi gör idag. Då hade man ingen tillgång till geologer, vulkanologer eller arkeologer som kunde förklara tillvaron. Allting var gudarnas verk. Vi lever i en annan tid och har, eller borde ha, kunskap om sakers rimlighet. Som arkeolog blir man ofta förvånad och överbevisad om att den muntliga traditionen kan leva vidare i flera tusen år, ej bara ett par hundra år, som okunniga historiker kan påstå. Särskilt forntida naturkatastrofer som Atlantis utgör ett kollektivt minne, även om ingen utom Platon skrivit om just den. Alla skriftlösa folk har en muntlig litteratur eller historia, ofta mer korrekt än en nedskriven sådan, vilken är präglad av någon mäktig härskares syften. Platon menade att Atlantis var det mäktigaste, rikaste och mest utvecklade av alla riken, både då och all tid dessförinnan. Det var nog ingen överdrift i hans då kända värld.

Slutligen ska jag nämna en helt bevisad vulkantradition hos Navajoindianerna i New Mexico, USA, kända för sina fantastiska sandmålningar. De kunde redogöra exakt för händelseförloppet av en vulkanisk eruption som deras förfäder lyckades fly undan, när den flytande lavaströmmen löpte drygt 50 km. Som så ofta betvivlade vulkanologer denna ”saga” tills man kunde bekräfta händelsen efter Navajofolkets detaljerade upplysningar. Det var den senaste kända eruptionen i New Mexico. Den inträffade för mer än 3000 år sedan (Volcanoes, Global Perspectives, 2010 av J Lockwood och R Hatzlett).

Förutom de i texten angivna källorna kommer flera uppgifter om Atlantis från Wikipedia.

Kjell Linnér

Bokrecensioner

Kerstin Ekman: Gubbas hage

Kerstin Ekman är en erfaren och välkänd författarinna som fått Augustpriset två gånger. Hon är också en intresserad och kunnig amatörbotanist, vilket tidigare har kommit till uttryck i hennes böcker Herrarna i skogen och Se blomman, och hon har fått Svenska Botaniska Föreningens fina utmärkelse Guldluppen. Våren 2018 utkom hennes essäsamling Gubbas hage som var bland dem som nominerades till 2018 års Augustpris i fackboksklassen. Den kretsar kring en hage vid hennes och mannen Börjes hus i Häverö i norra Upland. Hon beskriver hur de försöker återskapa den gamla ängen, och hur de möts av oförstående från grannarna som ser en artfattig kortklippt gräsmatta som idealet. Boken var alltså nominerad som fackbok men hade mycket väl kunnat vara det i klassen skönlitteratur. Kerstin Ekman har en förmåga att se det lilla i det stora, alltså att urskilja detaljer i ett skeende eller att hitta oansenliga växter men också att se det stora i det lilla, alltså att få associationer utifrån något litet till synes alldagligt eller trivialt. Hon är mycket beläst och i essäerna gör hon kopplingar både till litteratur, historia och omvärld. De litterära utblickarna kan vara till de klassiska romerska författarna, till Odyssén eller Eddan och Njalssagan, Chaucer, Shakespeare eller svensk 1700-talslitteratur för att bara nämna några. Ett par citat för att ge exempel på associationerna och på hennes vackra språk: Ur kapitlet Herdarna får sidenbyxor, som handlar om renässansens herdediktning, i anslutning till hur bäckar ersätts av diken: Jag har stor glädje av herdarnas värld med dess källor och bäckar. Ändå var väl det mesta av den påhitt redan när idyller och ekloger skrevs. Under renässansen började man på nytt läsa de antika författarna och nu följde en flod av herdediktning. Men den hade syften och ambitioner långt utöver de klassiska idyllernas. Renässansens politiska teoretiker hade till skillnad från västerländska ideologer i vår tid ett kulturellt program. Kampen mot turkarna var det viktigaste om det bysantiska kulturarvet skulle överleva. Nu förs kampen för att rädda oljekällorna. Det är viktigare än att rädda det kulturarv som snart är kvävt av den stora kommersen.

Apropos fruktträdgårdarna i Katrineholm när hon var barn: Alla trädgårdarna med fruktträd, bärbuskar, rosor, reseda och nyttigheter är borta nu. … Villorna med glasveranda, snäckkantade gångar och solur hade destruerats av grävskopor med stålnäbb. Hyreshus ersatte dem. Den största manifestationen av modernitet i Katrineholm var Tempohuset där man kunde köpa äpplen från Sydafrika.

Om vårt beroende av bilen, dit hon kopplar till från en dikt skriven under första världskriget: Vi skaffade oss slavar. … Men de risade ihop och lagren skar. Däcken exploderade. Då fick vi laga dem. Kanske härrörde vår känsla av överhöghet ur detta: de var beroende av oss. Vi födde och närde dem.

Om vi inte gav dem bensin och dieselolja skulle de stanna. När vi gjorde det steg haven och man kan på vissa platser inte andas utan munskydd. Att göra slut på dem, sluta reparera dem, låta dem stanna med tomma tankar för att rosta bort, det är dessvärre ogörligt. Då skulle hela vår civilisation stanna. Maskinerna är inte längre våra slavar. De är våra herrar och det är vår uppgift att ge dem näring och vårda dem.

Jag saknade ett sakregister, det hade varit trevligt att kunna se om det står något om en viss växt eller om någon viss författare eller filosof finns omnämnd. Men sammanfattningsvis: ”Boken är faktafylld, läsningen av den lustfylld”.

Erik Elvers

Magnus Västerbro: Svälten, hungeråren som formade Sverige

Denna bok handlar om åren 1867-1869. Då drabbades först Norrland av missväxt pga. en väldigt kall sommar och sedan södra Sverige av en än värre missväxt pga. värme och torka, som var mycket snarlikt den vi hade i somras. Skogsbränder uppstod också då och folk i Tyskland lär 1868 ha känt av brandrök från Växjö-trakten. Många människor svalt ihjäl pga. missväxten. Cirka 27 000 fler dog än vad som var normalt (överdödlighet). Svälten drabbade väsentligt fler i Götaland (Småland, Blekinge m.fl.) än i Norrland (mest Västerbotten).

Låter detta som en trist historia? Jo, verkligenheten då var brutal. Men detta är en lättläst bok, med ett bra språk och den handlar om en viktig del i vår historia. Det är också en bok späckad av människor av kött och blod och med många litterära referenser. Sara Lidman, Torgny Lindgren, Fågelström, Moberg m.fl. har alla i sina böcker skrivit om denna

svält och det återger Vesterbro.

Den innehåller också ett intressant citat av den indiske nobelpristagaren i ekonomi 1998, Amartya Sen. ”Det finns inga exempel på att människor dött av hungersnöd i en demokrati”. Det kan nog stämma och vid denna tid var ju inte heller Sverige en demokrati. De som styrde hade kunnat begränsa effekten av missväxten, men de gjorde ”för lite och för sent” enligt Vesterbro. Karl XV var då kung med en hel del inflytande, men han – han var mest intresserad av unga damer i allmänhet och älskarinnan Hanna Styrell i synnerhet.

Allt detta skriver Vesterbro utförligt om, men också mycket om hur vi människor reagerar på svält både fysiskt och psykiskt. Hur länge överlever Du utan mat? En vecka, tre eller sju veckor. Hur reagerade folk? Började de tigga, började de stjäla? Det och mycket annat får ni reda på i denna bok. Ni får också reda på hur svält påverkar sexlusten. Den upphör. Svälten under dessa år ledde direkt och indirekt till en befolkningsminskning, men det var inte antalet som svalt ihjäl (27 000) som gav störst effekt. Det föddes nämligen ungefär 36 000 färre barn än normalt och framförallt emigrationen ökade med ca 60 000 personer.

Detta är en rik bok skriven med ett starkt patos, med engagemang och inlevelse – fylld med enskilda levnadsöden och intressanta perspektiv. Det jag kan tycka är en brist är att Vesterbro dömer dåtidens samhälle utifrån dagens värderingar. En annan sak som stör mig är att han förefaller ha en skeptisk inställning till marknadsekonomi. Dessa brister är dock lätta att föredra när boken i övrigt är så intressant. Min uppmaning är därför - läs denna bok!

Alexander Nilson

Per Österman*:* Svenska Jätteträd, Artbooks, Kristianstad 2001

Det här är ingen nyutkommen bok, men jag råkade stöta på den på det välförsedda biblioteket i Bergshamra, Solna. Det torde vara svårt att köpa den, när jag går in på förlagets hemsida som det hänvisas till i boken får jag en text att jag kan köpa domännamnet.

Bokens fullständiga titel är *Svenska jätteträd och deras mytologiska historia*. Drygt hälften av den ägnas t ex trädkult i äldre tider, björnoffer och heliga träd, vård - och offerträd samt trollträd och kloka gummor i modern tid varefter det följer presentationer av 16 olika trädslag och till sist en förteckning över de, då boken skrevs, 77 största träden i landet (av Sveriges ca 10 miljarder träd). Boken innehåller också en litteraturförteckning som tar upp drygt 30 titlar.

Boken ger en intresseväckande beskrivning av trädens betydelse i olika riter och hur de gamla offerlundarna ”kapades” av den nya kyrkan. Även 1600-talets häxprocesser riktade sig delvis mot trädkulten, som dock överlevde liksom vördnaden för gårdarnas vårdträd.

Boken avslutas som sagt med en förteckning över stora träd. En sådan blir ju med tiden inaktuell, jag läste en gång om ett mäktigt träd någonstans i södra Roslagen, men när jag tog mig dit för att se det erfor jag att det blåst ner några år tidigare. Så även om listan lockar till föreningsutflykter bör aktuellt läge kontrolleras! Några platsangivelser är litet vaga, att hitta en avenbok som växer ”norr om Rössjön på Hallandsås” kan tänkas vara tidskrävande även om författaren föreslår att man tar hjälp av lokalbefolkningen. Någon form av koordinater hade varit välkommen.

Listan över stora träd bygger på ”jätteträdstävling” i en tidning för jord- och skogsbrukare 1999 vars resultat kompletterats med uppgifter från andra inventeringar. De flesta av de nämnda träden finns förstås i södra Sverige, men den innehåller två tallar i Jämtland resp Dalarna (båda med omkrets drygt 4 m), och i Dalarna finns även en stor asp (4.3 m). Listan tar inte upp idegran ehuru kapitlet om heliga träd innehåller en bild av tre sådana vid Österlövs prästgård norr om Kristianstad, den största med en omkrets av uppemot 5 m. Jag hade hoppats att idegranen på Kapellänget på Gotska Sandön skulle ha nämnts, då den har en betydande utbredning även om stammen kanske är smalare.

Boken kan, som jag skrev, tyvärr vara svår att få tag på i handeln, men ett sökande på bibliotek rekommenderas den som är intresserad av träd och / eller folkseder.

Erik Elvers

RÄTTELSE

I förra numret av NOS (2018-4) råkade några ord falla bort i inledningen av Kjell Linnérs artikel om stora ekar (s. 9). Så här ska inledningen lyda:
Från norra kusten av Sjælland i Danmark öppnar sig ett smalt sund mot en stor vik söderut, Isefjord. Från denna mynnar ännu ett smalt sund mot öster till den smalare Roskildefjorden, som slutar vid staden Roskilde i söder.

Hur gick det?

Havtornsplockning

Lördagen den 29 september träffades endast fyra, men mycket glada entusiaster från vår förening.

Eftersom vi var så få rymdes alla gott och väl i en och samma bil, och Hasse W som körde oss startade redan vid 9-tiden från Bergshamra Torg.

Väl framme i Grisslehamn, strax före klockan 11, stannade vi till i den lokala och välsorterade fiskeaffären för att vid lunchtid kunna smörja kråset med olika sorters fiskar och fiskrätter.

Sedan fortsatte färden ytterligare några kilometer via en grusväg genom ett skogsparti. Hasse navigerade skickligt mellan olika stora stenar och efter att ha parkerat sträckte vi på benen fram till havsbandet. Solen sken, men det var rejält kall vind. Vi var klädda i många lager, även med mössor och handskar.

Vad mötte oss i buskarna? Jo, ett hav av havtornsbär som inte visste hur de skulle konkurrera om utrymmet med varandra. De buskar som fanns dignade av dessa gul-orange färgade smaksensationer. Lagom mogna och mycket saftiga bär.

Erik E, Anders S och jag, Helena L, stod bredvid varandra och plockade, samtalade och njöt av tillvaron med den vackra utsikten. Hasse syntes inte till mer än då och då; kanske han önskade använda sin "machete" en bit bort.

Vi plockade bär för bär under en timme. Sedan bröt vi av med lunchdelikatesserna. Därefter fortsatta vi att plocka en timme till. Nu var vi helt nöjda.

Packade bilen med våra skatter och Hasse tog oss tillbaka till den stora staden. Hemma igen vid 16-snåret. Sen gällde det för var och en av oss att ta hand om skörden på våra olika sätt för att få njuta längre fram.

Text och foto: Helena Lindasdotter

Höstvandring

15 medlemmar följde med Erik på vandringen på Lidingö. Vi startade vid stationen Kottla på Lidingöbanan, följde först en gångväg längs Kottlasjöns strand, lämnade sedan sjön och passerade Långängen och den inre delen av Kyrkviken för att till slut nå fram till målet, Lidingö Centrum. På vägen beskådade vi bl.a. bävergnagda träd och en häger som påpassligt flög över sjön när vi stod och beundrade vattenspegeln. Vi passerade också ett nedlagt reningsverk som numera blivit ett mikrobryggeri. Vi gick också förbi en kyrkogård där vi stannade vid Povel Ramels och Tage Danielssons gravar.

Det var roligt att lära känna detta område nära Stockholm, lätt att nå och med oväntat mycket fin natur.

Claes Göran Ström

NordGen

En ganska anonym nordisk institution har trätt fram i ljuset, i alla fall för oss som den 6 november fick ett mycket innehållsrikt och upplysande föredrag om **NordGen** när **Sara Landqvist**, som är kommunikatör på Alnarp gästade oss. Nordiskt genresurscenter är inte enbart säkerhetskopior av frön som lagras på Svalbard. Det handlar om att ta vara på både genetisk mångfald och ett kulturarv som främst rör livsmedel, jordbruk och skogsbruk. Som exempel fick vi höra hur man kunnat ta vara på en bortglömd öländsk vetesort med hög proteinhalt, hög näringshalt, fler antioxidanter och mineraler. Vi fick även höra att Carlsberg kunnat återuppliva en 150 år gammal ölsort. Och den nästan utdöda Färö-ponnyn har fått nytt liv. Bland mycket annat. Se också www.nordgen.se, www.seedvault.no; https://www.facebook.com/nordgen/ och https://www.instagram.com/nordgen/?hl=sv.

Höstmötet

Höstmötet genomfördes med god uppslutning och i god stämning med isländsk profil på menyn och med två bildföredrag om Island. Styrelsen omvaldes och utökades med Mikael Johansson. Nya revisorer är Katarina Wicksell och Eva Pettersson. Eva Innings valdes till revisorssuppleant.

Program

NATIONALSTADSPARKEN

Onsdag den 23 januari kl 18
hos IFFI, Norrtullsgatan 45

Kungliga nationalstadsparken (känd som Ekoparken), belägen i delar av Stockholm, Solna och Lidingö, är världens första i sitt slag. Genom ett enhälligt riksdagsbeslut i december 1994 lades grunden till nationalstadsparken. FNSiN var en av de föreningar som redan från början anslöt sig till Förbundet för Ekoparken.

Henrik Waldenström, ornitolog, professionell guide och en av initiativtagarna till Ekoparken, kommer att berätta om den gröna oasen med en unik mix av natur och kultur samt de hot den är utsatt för.

Fika med ostfralla, 50kr. för det hela.

Föranmälan till Lars-Olov Wallin,
wallin.larsolov@gmail.com ; 070 171 4829

ATT FÄRDAS LÄNGS GAMLA STIGAR OCH VÄGAR

Föredrag av Christer Westerdahl.
Onsdag 6 februari kl 18
hos IFFI, Borgerskapets Enkehus, Norrtullsgatan 45

Utgångspunkten är en bok som föredragshållaren gav ut i samband med Bokmässan 2018. Innehållet är en blandning av arkeologi, etnologi och ortnamnsforskning. Framställningen försöker komma åt de resandes upplevelse av resandet och föreställningar under en färd. Källmaterialet är ortnamn och offerkast (varp) som blir föremål för var sin katalog i boken. Några avsnitt behandlar runstenar, texter om väg– och brobyggen, avståndsangivelser både på land och i vatten. Arbetet avslutas omkring 1850, ungefär samtidigt med järnvägarnas expansion i Norden.

Fika med smörgås. 50kr för det hela.

Föranmälan till Lars-Olov Wallin
wallin.larsolov@gmail.com ; 0701714829

De fyra föredragen sker i samarbete med Studieförbundet Vuxenskolan.

Studieförbundet Vuxenskolan

SVUNNA TIDERS VÄRLDSBILDER

Onsdag den 6 mars kl 18
hos IFFI, Borgerskapets Enkehus, Norrtullsg. 45

Hur tänkte sig 1600-talets svenskar att världen såg ut? Vilket geografiskt område beskrev man som ”Norden” och var gick gränsen mellan Asien och Europa? Vilken typ av geografisk enhet tänkte man sig att det nyfunna Amerika var, och vad kände man på 1600-talet till om Afrikas geografi? Alla dessa frågor handlar om svunna tiders världsbilder, vad människor vetat, tänkt och tyckt om platser, länder och människorna där och deras kulturer.

Historikern **Charlotta Forss** disputerade nyligen på en avhandling om hur svenskarna på 1600-talet uppfattade Afrika, Amerika, Asien och Europa – däribland våra nordiska grannar. Genom att studera kartor, reseberättelser och läroböcker från 1600-talet har hon studerat svunna tiders världsbilder och i sitt föredrag delar hon med sig av sina forskningsrön med oss.

Fika med ostfralla, 50 kronor för det hela.
Föranmäl dig till Anders Schaerström,
anders.schaerstrom@telia.com; 070 693 9128;
08 758 3003.
Samarrangemang med Föreningen Nordens Stockholmsavdelning.

LANDSKAPSRESA 2019

Vi tänker uppleva norra delen av Uppland under perioden 12 – 16 augusti.

Det finns mycket att se:

- de gamla vallonbruken, Forsmark, Östeby, Lövsta
- historia från vendeltiden med Ottarshögen
- och båtgravar
- många medeltida kyrkor
- Örbyhusslott där Eric XIV åt ärtsoppa
- naturen i Färnebofjärdens nationalpark, Laxön, Viksta stentorg
- industrihistoria med Dannemoragruvor, radio -fabriken i Tobo, Forsmarks kärnkraftverk

Vi träffas den 2 april och lägger upp planerna för veckan: Var skall vi bo, vad skall vi se, var skall vi äta. Lokal meddelas senare.

Anmälan till: Eva Bolander,
eva.bolander@telia.com; 0768 45 20 85

Avsändare: Föreningen Natur och Samhälle i Norden
c/o Erik Elvers Illerstigen 28, 170 71 SOLNA

VÅRMÖTE

Onsdag 20 mars kl. 18.00
Lokal: IFFI, Borgerskapets Enkehus,
Norrtullsg. 45

Medlemmarna i Föreningen Natur och Samhälle i Norden kallas härmed till ordinarie medlemsmöte på ovan angivna tid och plats.

Dagordning

1.Val av mötesordförande, sekreterare och två justerare.

2. Fastställande av röstlängd.

3. Mötets behöriga utlysande.

4. Fastställande av dagordningen.

5. Protokoll från höstmötet.

6. Verksamhetsberättelse för 2016.

7. Resultat- och balansräkning för 2016.

8. Revisionsberättelse

9. Fastställande av balansräkning för 2016.

10. Fråga om ansvarsfrihet för 2016 styrelse.

11. Motioner (skall vara styrelsen tillhanda senast tre veckor före vårmötet)

12. Fyllnadsval till funktionärsposter.

13. Information om samarbete med andra föreningar.

14. Övriga frågor

Föreningen bjuder på kaffe/thé och smörgås.

Efter mötesförhandlingarna bilder och berättelser från sommarens resa till Gotland.

VÄLKOMNA!

Foto: Erja-Riitta Salonen

GRÖNLANDSBILDER

Onsdag den 27 mars kl.18
Lokal: IFFI, Borgerskapets Enkehus,
Norrtullsg. 45

Bildlärararen och fotografen Erja-Riitta Salonen har besökt Grönland ett flertal gånger. Redan 1996, för 22 å sedan, var hon där för första gången. Det var en artikel i National Geographic om upptäckten av 500 år gamla mumier i Uummannaq som först väckte hennes intresse för landet men även landskapet med de vita kala isbergen lockade.

Den första resan, som gick till Ilulissat, Uummannaq och Saattut kom också att bli startpunkten för ett mer seriöst fotograferande. I hennes fotografier från de olika resorna kan man följa de förändringar som skett på Grönland under de senaste decennierna. Dels i landskapet, kopplat till klimatförändringarna men även när det gäller människorna och deras vardag där globalisering och modernisering har satt sina tydliga spår i kultur och levnadsvanor.

Erja-Riitta har ställt ut sina Grönlandsfotografier vid ett flertal tillfällen runt om i Norden. 2002 deltog hon på Liljevalchs vårsalong.

Den senaste resan gjorde hon till Nuuk, Sisimiut och Ilulissat i somras 2018.

Fika med ostfralla 50 kr. Föranmälan till Anders Schaerström, anders.schaerstrom@telia.com;

08 758 3003; 070 693 91 28.
Samarrangemang med Föreningen Nordens Stockholmsavdelning.